

ISSN 2181-922X

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

O'ZBEKISTON

2021 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE AND CULTURE

2021 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov
Bosh muharrir o'rinbosarlari: Zaynobiddin Abdirashidov
Qosimboy Ma'murov
Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboyev, Samixon Ashirboyev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Baxtiyor Mengliyev, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, G'aybulla Boboyorov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov, Nodir Jo'raqo'ziyev, Anvar Sayfullayev.

Tahrir hay'ati

Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Maria Sabtelni (Kanada)
Frederik Bressand (Fransiya)	Timur Kocaoğlu (AQSH)
Ingeborg Baldauf (Germaniya)	Almaz Ülvi (Ozarbayjon)
Mark Toutant (Fransiya)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Rochelle Almeida (AQSH)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Emek Üşenmez (Turkiya)
Valeriy S. Xan (O'zbekiston)	Abdulvahap Kara (Turkiya)
Eunkyung Oh (Janubiy Koreya)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Oqilxon Ibrohimov (O'zbekiston)	Dilorom Ashurova (O'zbekiston)
Shodmon Vohidov (Tojikiston)	Darya Jigulskaya (Rossiya)

“O'zbekiston: til va madaniyat” jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov
Deputy Editors in Chief: Zaynabiddin Abdirashidov
Kasimbay Mamurov
Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboev, Samixon Ashirboev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Bakhtiyor Mengliev, Uzoq Juraqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, Gaybulla Babayarov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov, Nodir Jurakuziev, Anvar Sayfullaev.

Editorial Committee

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Maria Subtelny (Canada)
Frederique Bressand (France)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ingeborg Baldauf (Germany)	Almaz Ulvi (Azerbaijan)
Marc Toutant (France)	Tanju Seyhan (Turkey)
Rochelle Almeida (USA)	Hisao Komatsu (Japan)
Akram Habibullaev (USA)	Emek Üşenmez (Turkey)
Valeriy S. Khan (Uzbekistan)	Abdulvahap Kara (Turkey)
Eunkyung Oh (South Korea)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Oqilkhon Ibrohimov (Uzbekistan)	Dilorom Ashurova (Uzbekistan)
Shodmon Vohidov (Tajikistan)	Daria Zhigulskaya (Russia)

“Uzbekistan: Language and Culture” is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Muhittin Gümüş

Altın Köprü Türkçe Öğretimi (B2 Ve C1) Ders Kitaplarının Avrupa Dilleri Ortak Çerçeve Programının Dil Düzeyi Göstergelerine Uygunluğu Açısından Değerlendirilmesi.....6

Zamira Hamidova

Usmonli Imperiyasi davrida tilni rejalashtirish va milliy o'zlikning barpo etilishi.....38

Adabiyotshunoslik. Tarjimashunoslik

Aidaxon Bumatova

Kichik lirik janrlar tarjimasidagi ba'zi muammolar.....51

Din. Falsafa. Ilohiyot

Komiljon Rahimov

Xoja Bahouddin Naqshbandning hayoti, faoliyati va qarashlari: G'ijduvoniya qaytish va Xojagon-naqshbandiya ta'limotining takomillashtirilishi.....65

Fan. Ta'lim. Metodika

Gulchehra Izbullayeva

Didaktik asarlarda madaniyat, maktab va pedagogik meros.....85

Fazilat Sattorova

Lingvistik kompetensiyaning ingliz tilini xorijiy til sifatida o'qitishdagi ahamiyati.....105

CONTENT

Linguistics

Muhittin Gumush

Evaluation of Altın Bridge Turkish Teaching (B2 and C1) Textbooks
in Terms of Compliance with the Language Level Indicators of the
Common European Framework of Reference for Languages.....6

Zamira Hamidova

Language planning and national identity during the
Ottoman Empire.....38

Literature. Translation studies

Aidakhon Bumatova

Problems in the Translation of Smaller Lyric Genres.....51

Religion. Philosophy. Theology

Komiljon Rahimov

Hoja Bahouddin Nakshbandi, his Life, Activities and Views:
Return to Gijduvani and Improvemen of Khojagon-
Nakshbandiya's Doctrine.....65

Science. Education. Methodology

Gulchehra Izbullaeva

Culture, school and pedagogical heritage in didactic works.....85

Fazilat Sattorova

The Importance of Linguistic Competence
in Teaching English as a Foreign Language.....105

Lingvistik kompetensiyaning ingliz tilini xorijiy til sifatida o‘qitishdagi ahamiyati

Fazilat Sattorova¹

Abstrakt

Ushbu maqolada hozirgi kunda ingliz tilini ikkinchi til sifatida o‘qitishda til nazariyasida “kommunikativ yondashuv” qonun-qoidalarini qabul qilgan holda tadqiq qilish haqida so‘z boradi. Nazariy asoslarini o‘rganish bizni hozirgi kunga qadar mavjud bo‘lgan til kompetensiyasining tadqiqi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar to‘g‘risida biroz o‘ylab ko‘rishga undaydi. Lingvistik kompetensiya masalalari bilan juda ko‘p olimlar shug‘ullanishgan. “Lingvistik kompetensiya” atamasi bir necha yillar davomida rivojlangan va tadqiqotning asosiy maqsadi sifatida qaraladigan bir nechta olimlar tomonidan ilgari surilgan nazariy fikrlar haqida so‘z boradi. Lingvistik kompetensiya o‘zlashtirilgan lingvistik bilimlar tizimi va lingvistik bilimlar bilan bog‘liqdir. U muloqot, kommunikatsiyada foydalaniladigan til tizimining usulidir. Noam Xomskiy umumiy grammatika konsepsiyasini ishlab chiqdi va unda lingvistik kompetensiya til tizimining bir darajasi bo‘lib hisoblanadi. Xomskiyning fikriga muvofiq, kompetensiya til tizimining ideal sistemasi va so‘zlovchilarning o‘z tillarida aniq gaplarni ifoda etishi uchun grammatik bilimga ega bo‘lishi talab etiladi. 1970-yillarda ingliz tilini o‘qitish chet tillarni o‘qitishda dolzarb masalalardan biriga aylandi. Lingvistik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismidan biridir va quyidagi olimlar tomonidan o‘z ilmiy izlanishlarida Haims (1972), Kanal va Swan (1980) va Alkon (2000) bu haqida tadqiqot olib borilgan.

Kalit so‘zlar: *kompetensiya, lingvistik kompetentsiya, kommunikativ kompetensiya, aloqa, kommunikativ yondashuv, o‘qish, tinglash, yozish, gapirish, rolli o‘yinlar, interfaol mashqlar.*

¹ Sattorova Fazilat Ermamatovna – tayanch doktorant, Samarqand davlat universiteti.

E-pochta: fazilat_sattorova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-9710-1611

Iqtibos uchun: Sattorova, F. E. 2021. “Lingvistik kompetensiyaning ingliz tilini xorijiy til sifatida o‘qitishdagi ahamiyati”. *O‘zbekiston: til va madaniyat* 2: 105-123.

Kirish

Zamonaviy jamiyat ta'lim tizimi oldiga yuqori malakali, intiluvchan, raqobatbardosh, tashabbuskor, ma'naviy va jismoniy sog'lom shaxslarni tarbiyalab berish talabini qo'yimoqda. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasida "yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash, oliy ta'lim muassasalarida kompetentli ilmiy pedagogik kadrlar zaxirasini yaratish" vazifasi belgilandi [Harakatlar Strategiyasi 2017].

Globalizatsiyaning rivojlanish davrida iqtisodiy, sotsial jihatdan mamlakatlarning, xalqlarning, tillarning va madaniyatning yaqinlashuvi kuzatilyapti. Jahon hamjamiyatida chet tillarni o'rganishda asosiy maqsad xalqlar o'rtasida muloqot, turli millat va madaniyatlararo munosabatda ahamiyati oshib bormoqda. Chet tillarni o'rganishning lingvomadaniy asosi chet tilini o'rganish va madaniyatlararo almashinuvida til vosita sifatida xizmat qilayapti. Hozirgi kundagi asosiy vazifalarimizdan biri talabalarni shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy hayotlarida uchraydigan vaziyatlarda egallab turgan turli tipdagi malakalarini samarali ravishda qo'llashga o'rgatish, mustaqil ravishda fanga oid zaruriy axborotlarni izlab topish, tahlil qilish natijasida zaruriy bilimlarni oshirishga oid materiallarni ajratib olish, ko'zda tutilmagan noaniq, ya'ni, muammoli vaziyatlar vujudga kelganda ish beradigan malakalarga alohida ahamiyat berishdan iboratdir. Bunda asosan xorijiy tillarning, xususan, ingliz tilining rolini alohida ta'kidlash kerak.

Chet tillarni o'qitishda universitetdagi amaliy faoliyat ingliz tilidagi matnlarni original variant bilan tanishgan holda talabalarining real, madaniy va til kompetensiyaning darajalari, madaniyatlararo muloqot sharoitida individni boshqa madaniy muhitini qabul qila olishidir. Kommunikativ-lingvistik kompetensiyani shakllantirish metodikasini ishlab chiqishda quyidagi muammolar ko'zga tashlandi: chet tilidagi matnni tushunish, leksikasining asosiy xususiyatlarini milliy-madaniy komponentlar semantikasi bilan birga lingvomamlakatshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganish, psixolingvistik va lingvokulturologik tahlil qilishdir.

Har qanday chet tilini o'rganishdan asosiy maqsad, madaniyatlararo muloqot madaniyatini shakllantirish va chet tiliga xos bo'lgan (tinglab tushinish, gapirish, o'qish, yozish) ko'nikmalarini yaxshi o'zlashtirishdir. Ingliz tilida nutqiy faoliyat yuritishda shaxsni shakllantirgan holda, muloqotdoshlarning bir-birini tinglab tushunish, gapirish, o'qish, yozish jarayonida oldin egallagan ijtii-

moiy, madaniy, lisoniy, emotsional tajribalardan samarali foydalanishdir. Chet tilini o'zlashtirish chog'ida talaba lingvistik bilimlarni to'liq o'zlashtirish bilangina emas, balki nutqiy va madaniy malakalarini (kompetensiyalarini) oshirish bilan mashg'ul bo'ladi. Talabalarda bu xususiyatlarni tarbiyalashda, ayniqsa, ingliz tili faniga oid bilim, ko'nikma va malakalarning dars jarayonida singdirish bilan birgalikda ularda kompetensiyalarni ham shakllantirilishi lozim. "Kompetentlik" tushunchasi pedagogning ma'lumoti, ko'nikmasi, qobiliyati va tajribasini o'z ichiga oladi. Boshqacha aytganda, uning ma'lum bir ish turini bajarish qobiliyati hisoblanadi. Aslida, kompetentlik va kompetensiya atamaları o'xshashdir. Kompetensiya bilimlarning umumiyliigi va ularning odamlarda mavjudligini anglatsa, kompetentlik – bu bilimlarni ish jarayonida ishlatish. **Kompetensiya** – muayyan fan bo'yicha talaba egallagan nazariy bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanib, amaliyotda qo'llay olishdir.

Kompetentlik va kompetensiya atamasining mazmuni olimlar tomonidan bahsli bo'lib kelmoqda. "Kompetensiya" atamasi ingliz tilidagi adabiyotlarda birinchilardan bo'lib paydo bo'lib, bu atama "bilim", "ko'nikma", "qobiliyat" atamaları bilan keng qo'llanilib kelinmoqda. **"Kompetensiya"** atamasi lotin tilidan olingan bo'lib, o'zbek tiliga "qobiliyat" deb tarjima qilinadi. Bugungi kunda lingvistik kompetensiyaviy yondashuv atamasining o'rganilishi XX asr o'rtalaridan boshlab qo'llanilgan bo'lib, tilning qo'llanilish jarayonida faoliyatga yo'naltirilgan bilim, ko'nikma va malakalar majmuyidir. Chet tillarni o'qitish metodikasida "bilim", "ko'nikma" va "malaka" kabi tushunchalar tilni qo'llanilish jarayonida faoliyatga yo'naltirilgan omil va ta'limda natijaviylikni talab qiladi. Chet tillarni o'rganishda olingan nazariy bilim, ko'nikma va malakalar majmuyi amaliyotda, ya'ni kommunikativ muloqotda mustaqil qo'llay olishdir.

Xorijiy tilni o'qitish va o'rganish uzoq vaqtlar davomida munozarlari muammolardan biri bo'lgan. Ushbu davr davomida turli xil metod va nazariyalar qo'llanilib kelgan. Grammatik tarjima (grammar translation) metodi xorijiy va ikkinchi chet tilini o'qitishda bir necha o'n yillar davomida eng asosiy metodlardan biri bo'lgan va hozirda ham qo'llanilib kelmoqda. 1970-yillarda chet tilini o'qitishda qo'llanilgan yondashuvlar va metodologiyalar ichida CLT (communicative language teaching) kommunikativ kompetentlik kirib keldi. Kommunikativ kompetensiya degani muloqot qila olish kompetensiyasidir. Bu kompetensiya og'zaki, yozma va hatto nonverbal ham

bo'lishi mumkin. Bu inklyuziv atama bo'lib, u tilni bilish va kommunikativ ehtiyojlarni qondirish uchun real hayot sharoitida tildan foydalanish ko'nikmalarini anglatadi. Ko'plab tadqiqotchilarning fikriga ko'ra til aloqa vositasi va u o'z ichiga 4 ta ko'nikmani: gapirish, tinglash, o'qish va yozishni oladi. Bu to'rtta til ko'nikmasini o'zlashtirish uchun grammatik qonun-qoidalardan samarali va oqilona kontekstda qo'llay olish kerak.

Chomskiy kompetensiyaga "so'zlovchi va tinglovchining til haqidagi bilimlari" deb ta'rif beradi va so'zlovchi til haqidagi nazariy bilimlarga ega bo'lmasdan grammatik to'g'ri gap tuzish mumkin emas deydi. Naom Xomsky tomonidan umumiy grammatika nazariyasi 1957-yilda fanga kiritildi [Taha & Reishaan 2008, 42] va ushbu nazariyada har bir gapga aniq bir strukturani taklif etadi. Bir necha yildan so'ng lingvistik kompetensiya atamasi [Tienson 1983] bilan almashtirdi. Uning fikriga muvofiq, "ideal so'zlovchi-tinglovchi" o'z nutqini omma oldida ochiq ifoda eta oladigan shaxsni tushunadi [Chomsky 1965, 3-8]. Xomskiyning lingvistik kompetensiyaga bergan ta'rifida ko'rishimiz mumkinki, faqatgina ona tili ingliz tili bo'lgan mahalliy gapiruvchilargina yaxshi shakllangan gaplarni tuza oladi. Lekin lingvistik kompetensiya til o'rganishda yagona maqsad bo'lib xizmat qila olmaydi, zero til haqidagi bilimlar faqatgina yaxshi shakllangan gaplar tuzishdangina iborat emas. Insonlar o'rtasidagi kommunikatsiya bo'lmasa, faqatgina nazariy bilimlarga tayanib qoladi [Thornbury, 2006].

Piyanto (2013) va Heidari va Alavi [Heidari va Alavi 2015, 97] grammatik va kommunikativ yoki og'zaki kompetensiyalar o'rtasidagi o'xshashlik haqida tadqiqot olib bordi. Lopez o'zining tadqiqotlarida shu xulosaga keldiki, grammatik kompetensiya talabalarning o'qish ko'nikmasini aniqlashda yagona omil emas. Matnga taalluqli bo'lgan bo'sh o'rinlarni to'ldirish, tinish belgilarini to'g'ri qo'yish bevosita muloqot kompetensiyani shakllantiradi.

"Kommunikativ kompetensiya" atamasi birinchi bo'lib Dell Hymes tomonidan 1966-yil "Developing the Language of the disadvantaged children" deb nomlangan konferensiya nutqida berilgan. Hymes kommunikativ kompetensiya atamasi deganda nafaqat grammatik kompetensiyani, balki sotsiolingvistik kompetensiyani ham nazarda tutgan. Dell Hymes Xomskiyning lingvistik kompetensiyasini tanqid qiladi va shaxsning kompetentligi uning nafaqat til haqidagi bilimlarida aks etadi, balki u o'z bilimlarni haqiqiy real ijtimoiy vaziyatlardagina faollashtira oladi. Chomskiyning kompetensiya va faoliyat atamalariga qarama-qarshi ravishda Hymes tomonida

“kommunikativ kompetensiya” atamasi kiritildi. Hymesning fikriga muvofiq kommunikativ kompetensiya nafaqat grammatik kompetensiyani, balki sotsiolingvistik kompetensiyani ham izohlaydi. [Hymes 1972, 278]. Maikl Kanale va Merril Swain tomonidan ilgari surilgan tadqiqot natijasiga ko'ra insonlar muloqot qilishlari uchun zarur bo'lgan qanday bilim va malakalar zarurligi ta'kidlandi. Unga muvofiq grammatik, sotsiolingvistik va strategik kompetensiyalarga ajratdi. Grammatik kompetensiya — “leksik birliklar haqidagi bilimlar, morfologiya, sintaksis, fonologiya va gaplarning semantikasidir”. Sotsiolingvistik kompetensiya — turli ijtimoiy vaziyatlarda til elementlardan foydalanish qonun-qoidalari. Strategik kompetensiyada muloqotning samaraliligini yoritishda ham verbal va noverbal vositalardan foydalanish [Bagaric & Djigunovic 2007, 98].

XX asrning 80-90-yillarida o'quv-metodik adabiyotlarda chet tillarni o'qitishda “kompetensiya” tushunchasi “kommunikativ yondashuv” va “kommunikativ kompetensiya” atamalarining o'rniga keng qo'llanilib kelindi. Mashhur metodik olim E.I.Passov, I.L.Bim, V.I.Baydenko ushbu masalalar bilan shug'ullanib kelgan. V.I.Baydenko kompetensiyani ikki turga: umumiy kompetensiya (universal) va predmet-kasbga yo'naltirilgan [Скворцова 2012, 70]. Nofilologik ta'lim muassasalaridagi talabalar umummadaniy: boshqa xalq va millatlarning madaniy qadriyatlariga hurmat, tadqiqot va kognitiv qobiliyatlarini, informatsion madaniy rivojlanish kompetensiyalarni o'zlashtirishi kerak. Chet tillarni o'qitishda kasbga yo'naltirilgan kompetensiyaning roli kattadir, ya'ni chet tilini o'rganuvchi talaba nafaqat tilni balki, til mansub bo'lgan mamlakat va xalqning madaniy o'ziga xosligi haqidagi bilimlarga ham ega bo'lishi kerak. Inson nazariy bilimlarni bilish orqali ma'lum bir bilim va ko'nikmaga ega bo'lib boradi. Bu bilim va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llay olish orqali ma'lum malakaga ega bo'ladi. Talabalarning lingvistik kompetensiyasi ularning chet til bo'yicha olgan bilimlari, bu bilimlarni amaliyot bilan bog'lash ko'nikmasi va nutq hosil qilish malakasidir. Talabalarga til qurilishi bo'yicha berilgan bilimlar og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga qaratilsa, bu ularning lingvistik kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qilgan bo'ladi. Og'zaki va yozma nutq mukammallashuvi uchun nafi bo'lmagan bilimlar lingvistik kompetensiya tarkibiga kirmaydi. Umuman olganda, amaliyot bilan bog'lanmaydigan, nutqiy malaka hosil qilmaydigan lingvistik bilimlarni berish uchun sarflangan mablag' va vaqt o'zini oqlamaydi. Masalan, urg'u haqidagi bilimlar sirasida ingliz tiliga chetdan o'zlashgan so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish qoidalari o'quvchilarning

nutqiy malakasini rivojlantiradi. Ammo soʻz urgʻusining ingliz tilida qatʻiy emasligi, soʻz qaysi tildan kirib kelgan boʻlsa, oʻsha tildagi talaffuz saqlanib qoladi va bilimlar lingvistik kompetensiya tarkibiga kirmaydi. Zero, bu bilimlar malakaga aylanmaydi. Chet tilini oʻrganayotgan talaba bilimga ega boʻlmasa ham tegishli oʻrinlarda urgʻu soʻzga berishda xato qilmaydi [Yoʻldosheva 2020, 39]

Chet tilini oʻrganishning turli bosqichlarida til haqidagi bilimlarni shakllantirishning (lingvistik kompetensiya) masalasi muhim hisoblangan. Lingvistik kompetensiya masalasi chet tilini oʻqitish metodikasida til kompetensiyasi termini bilan sinonim ravishda qoʻllanilib kelingan. Til kompetensiyasi atamasi chet tilda nutqiy faoliyatga kirishishda koʻnikma, malakalarning namoyon boʻlishidir (V.V.Safronova, D.I.Izarenko va boshqalar).

Lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish masalalari bilan rus va chet tili olimlaridan N.Xomskiy, E.N.Solovova, D.Slobin, S.Savinyon, R.P.Milrud, S.Muaran, L.F.Baxman, M.N.Vyatyunyev, D.Xayms, G.V.Kolshanskiy, D.I.Izarenkov, V.V.Safonova, E.N.Dudina, Yan Van Ek, A.A.Mirolyubov, A.L.Berdichevskiy, J.Raven, I.A.Zimnya, A.K.Markova, A.V.Xutorskiy, E.I.Passov, I.L.Bim, L.N.Chernovatiy, S.F.Shatilov va boshqalar shugʻullanishgan. Kompetensiyalar taʼrifiga bir qancha yondashuvlar mavjud:

- Amerikacha yondashuvda kompetensiyalar xodimlarning xulq-atvori namunasi sifatida koʻrib chiqiladi. Agar xodim zarur koʻnikma va bilimlarga ega boʻlsa, yaxshi natijalarni namoyish etadi.

- Yevropacha yondashuvda kompetensiyalar ish vazifalari va kutilgan ish natijalarining tavsifi, yaʼni qabul qilingan standartlarga muvofiq harakat qilish qobiliyati sifatida koʻriladi [Jabborova, Jumanova 2020]

Kompetensiyaviy yondashuv (1960-1970) ilk bor chet tili oʻrganish nazariyasi yoʻnalishida D.Xayms tomonidan "kommunikativ kompetensiya" tushunchasi bilan kiritildi va til kompetensiya turlariga tegishli tadqiqotlar boshlandi.

Ikkinchi bosqich (1970-1990-yillar) chet tili oʻrganish nazariyasi va amaliyotida kasbiy mahorat, muloqot qilishni oʻrganishda kompetentlik kategoriyalari qoʻllanila boshlandi. J.Ravenning 1984-yilda chop etilgan "Zamonaviy jamiyatda kompetentlik" nomli asarida kompetentlikka keng taʼrif berilgan. Unda "u juda koʻp miqdordagi komponentlardan tashkil topgan boʻlib, ulardan koʻpchiligi bir-biriga nisbatan mustaqil. Ayrim komponentlar koʻproq kognitiv sohaga tegishli." V.Xutmaxerning umumlashtiruvchi maʼruzasida kompetensiya koʻnikma, kompetentlik, qobili-

yat, mahorat kabi tushunchalar bilan bir qatorda ishlatilsada, uning mazmuni hali to'la ochib berilmaganini ta'kidlab o'tgan. Uning fikriga muvofiq: "Bu ijtimoiy hayotdagi, ishdagi juda ko'p vaziyatlarda va turli shakllarda namoyon bo'ladigan shaxsiy va shaxslararo sifatlar, qobiliyatlar, bilimlar va ko'nikmalardir".

3-bosqich 90-yillardan boshlanadi va bu davrdagi kompetentlikni ilmiy kategoriya sifatida ta'limda qo'llash bo'yicha tadqiqot ishlari olib borildi. O'qituvchilarning kompetentligiga tegishli L.M.Mitina, L.A.Petrovskiy, N.V.Kuzmina, L.P.Alekseeva, N.S.Shablina va boshqa olimlar tomonida olib borildi.

4-bosqichda kompetensiyaviy yondashuvni kasbiy ta'lim, umumta'lim fanlari standartlari mazmuniga kiritish bilan bog'langan.

"Kompetensiya" atamasini birinchilardan bo'lib, N.Xomskiy XX asrning o'rtalarida, ya'ni 1965-yilda "tildan foydalanish" deb nomlangan atamasiga semantik qarama-qarshi ravishda foydalanigan [3eep 2004, 135]. Kompetensiya atamasi lotin tilidan kelib chiqqan bo'lib, "competence" insonning tajriba va ko'nikmani yaxshi o'zlashtirish malakasi deyiladi. Lingvistik kompetensiya so'zlovchi muloqotga kirishish uchun aniq ko'nikma, malakalardan samarali foydalana olishidir [3eep 2004, 135]. U lingvistik kompetensiyani o'z tarkibiga tilning nazariy xususiyatlarini qamrab olib, grammatika va sintaksisning nutqiy ko'nikmalarini amaliyotda foydalanish, til normalarini joriy qilish deb ataydi. XX asrning o'rtalarida N.Xomskiy tomonidan "til kompetensiyasi" atamasi fanga kiritildi va shundan so'ng keng tarqalgan. Bu atama semantik qatlamda "tildan foydalanish" atamasiga qarama-qarshi ravishda qo'llanilgan va "tinglovchi" va "gapiruvchi" xuddi amaliyotda tildan foydalanish kabi bir-biridan farq qiladi.

Til kompetensiyasi S.Savinyon, L.N.Chernovatiy, N.Xomskiy va boshqa olimlar tomonidan batafsil o'rganilgan. Bugungi kunda turli olimlarning qanday ko'nikmalarni shakllantirish kerakligi haqidagi fikrlari turlichadir. Ayrim olimlar "til kompetensiyasi" atamasining o'rniga "tilni o'rganish" atamasini qo'llab keladi. Masalan, I.A.Zimney nutqiy faoliyatning asosiy tiplari sifatida eshitish va gapirish ko'nikmasini ta'kidlab o'tadi. Uning fikriga ko'ra til kompetensiyasi-o'rganilayotgan tilning grammatika, leksika va fonetikasi bilan o'zaro bog'liq bo'lgan ma'lumotni o'zlashtirishdir va u nutqiy faoliyatning turli bosqichlarida, ya'ni u og'zaki va yozma shakllarda rivojlanadi [3eep 2004, 135].

Til kompetensiyasi – bayon qilish, e'lon qilish, ma'lumotni

yetkazish, o'zining nutqini yozma bayon qilish, muloqot jarayoni-da suhbatdoshining nutqini tushunishdir. Chet tillarni o'rganishda kompetensiya atamasi — chet tilini o'rganish jarayonidagi qobiliyat, ko'nikma, malakalarning shakllanishidagi kompleks jamlanmasi. Lingvistik kompetensiya o'z tarkibiga fonetik, orfografik, leksik vositalarni kiritadi va N.Xomskiyning fikricha grammatik bilim-ga ega bo'lish uchun til sistemasini qatlamlarini yaxshi o'zlashtirish kerak. N.Xomskiy o'z tadqiqotlarida lingvistik kompetensiya deganda tilni to'laqonli bilish, gapirish va tinglash ko'nikmasiga ega bo'lish, grammatik qoidalarni o'z ichiga olgan gaplarni tuzish malakasining shakllanishini nazarda tutadi. Bola dastlab chet tilidagi ushbu grammatik qoidalarni tushunmaydilar. Ular tilni boshqacha yo'l bilan, eshitgan ma'lumotini ongsiz ravishda takrorlab gapirish yordamida o'zlashtiradi va ularda dastlab eshitish va gapirish ko'nikmalari shakllanadi. Keyinchalik esa yozish va o'qishni o'rgangandan so'ng grammatik qonun-qoidalarni o'zlashtiradi.

Nutqiy faoliyatga kirishish uchun nafaqat lingvistik kompetensiyani rivojlantirish kerak, balki tilni bilishda kommunikativ kompetensiya, ya'ni til sistemasini, uning strukturasi, uning qatlamlarini, ya'ni fonetika, leksika morfologiya, sintaksis, matn stilistikasi, so'z yasalishi, so'z birikmasi kabi qatlamlarini amaliyotda bir sistema sifatida foydalanish ko'nikmasi shakllantirishi kerak (E.M.Ver-shagin, V.G.Kostomarov, D.Slobin, S.Muaran, S.Savinyon, L.F.Baxman, Yan Van Ek, M.N.Vyatyutnev, G.V.Kolshanskiy va boshqalar).

Kompetensiyani shakllantirish V.Y.Gmurmanning fikricha "rivojlanishning ixtiyoriy bosqichida yakuniy xarakterga ega bo'lgan, ma'lum bir ajralmas ko'rinishga intiladigan jarayonni ko'rib chiqishga haqlimiz" [Хомский 1995, 135].

E.Z.Zeerning fikricha, "kompetensiya – samarali professional faoliyatning bajarish uchun umumlashtirilgan harakatlar, usullar majmuasi" [Зеер 2004, 135]. A.V.Xutorskiyning fikricha "Kompetensiya – samarali aniq bir faoliyatga o'quvchini tayyorlashda oldindan talab qilingan ijtimoiy talab"dir. A.V. Xutorskiyning fikricha kompetensiya – bu talabalarga bilim olishda dastlab taqdim etilishi kerak bo'lgan talablar jamlanmasi. Kompetentlik – bu talabalarning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish tajribasi. Lingvistik kompetensiya intuitiv darajada o'zlashtirilgan bilimlar, til qurilish sistemasida mavjud bo'lgan qoidalarni nutqiy faoliyatda qo'llay olish ko'nikmasidir [Хомский 1995, 135]. A.A.Chuchalinning fikriga ko'ra, kompetensiya bu bilim, ko'nikma va ulardan foydalanish tajribasining birlashmasidir. U haqiqiy nutq so'zlovchisini barcha nutq xususiyatlari

bilan lingvistik emas, balki psixologik, sotsiologik, didaktik tadqiqot obyekti deb bilgan [Гмурман 1983, 36]. N. Xomskiyning fikricha, lingvistik kompetensiya ideal grammatik bilimdir [Гмурман 1983, 36]. Ya. M.Kolkeru lingvistik kompetensiyani grammatik kompetensiyadan farqli ravishda nafaqat fonetik, morfologik, leksik, sintaktik qatlamlarni aniqlashda, balki amaliyotda ham foydalana olishdir.

60-yillarning oxiri – 70-yillarning boshlari. N.Xomskiy izdoshlari "lingvistik kompetentsiya" atamasini "lingvistik qobiliyat" deb qabul qila boshlaydi, ya'ni, to'g'ridan to'g'ri tilni bilish qobiliyatidir, deydi. Amerikalik olim va etnolingvist D. Ximes N.Xomskiyning konsepsiyaga bergan ta'rifini tanqid qiladi va "lingvistik kompetensiyalaridan foydalanish qoidalari mavjud, ularsiz grammatika qoidalari foydasizdir", [Хомский 1972, 129] deydi. U Xomskiy lingvistik kompetentsiya konsepsiyasini kengaytirdi deb aytadi va o'z asarida "kommunikativ kompetensiya" tushunchasini kiritdi, bu til qobiliyatlari, muloqot sharoitida tildan foydalanish bo'yicha bilimlarning yig'indisini anglatadi. A.G.Shatirining fikriga ko'ra lingvistik kompetensiya til sistemasining barcha qatlamlaridan, ya'ni grammatika, leksika, fonetika va matnshunoslik oqilona foydalana olishdir.

Amerikalik psixolog va psixolingvist D.Slobin ushbu atamalarning farqini quyidagicha ta'kidlaydi: muntazam muloqot davomida tilni tushunish ko'nikmasi paydo bo'ladi [Хомский 1972, 129]. Fransuz olimi S.Savinyonning nazarida til kompetensiyasi grammatik kompetensiya bilan bir xil ma'no, ya'ni tilning leksik, morfologik, sintaktik va fonologik qatlamlarini anglatadi [Михалкина 1994, 179].

Chet el olimlaridan til kompetensiyasi masalasi bilan S.Savinyon, R.P.Milrud, L.F.Baxman va boshqalar shug'ullanishgan. S.Muaran lingvistik kompetensiya deganda fonetik, leksik, grammatik va matn nuqtayi nazaridan muloqotda uni qo'llay olishni tushunadi [Mehisto 2008, 240]. Gollandiyalik olim Yan Van Ek "Lingvistik kompetentsiya – bu an'anaviy ma'noda so'zlardan tashkil topgan grammatik jihatdan to'g'ri gaplarni yaratish va talqin qilish qobiliyatidir, kommunikativ qobiliyatning tilni qatlamlarida shakllantirish uchun rivojlantirish fundamenti deb hisoblaydi [Van Ek 1986, 89].

Shu bilan birga, so'z boyligi, grammatika, matnni yetarli darajada idrok etish va matn yaratish qobiliyati va boshqalar kabi ko'nikma va malakalar ajralib turadi. Ko'pgina tadqiqotchilar "lisoniy kompetentsiya" atamasini ishlatmaydilar, uni "til bilimi",

"tilni bilish" va boshqalar iboralari bilan almashtiradilar.

Y.V.Slezkoning fikricha chet tilida kommunikativ kompetensiya o'z tarkibiga lingvistik, sotsio-kultur, diskursiv, strategik, sotsial, sotsiolingvistik, tematik va madaniyatlararo kompetensiyalarni oladi [Slezko 2017, 12].

Talabalarda lingvistik kompetensiyani shakllantirish jarayonida til sistemasi haqidagi bilimlaridan samarali foydalanish ko'nikmasi mavjud bo'lishi kerak. Lingvistik kompetensiya haqida A.L.Berdichevskiy XX asrning 80-yillarning oxiri, 90-yillarning boshida lingvistik va kommunikativ kompetensiyani shakllantirish va kommunikativ kompetensiyani o'zlashtirishda lingvistik kompetensiya asos bo'lib xizmat qiladi, degan fikr bildiradi. Uning izdoshi I.A.Zimniy lingvistik kompetensiyaga "til sistemasini bilish va chet tili kommunikatsiyasini shakllantirishda qoidalaridan foydalana olish, ya'ni lingvistik faoliyat o'z tarkibiga nutqiy faoliyat mexanizmlarida o'zlashtirish bilimini oladi" [Бим 1995, 59].

M. N. Vyatyunevning fikriga muvofiq, lingvistik kompetensiya intuitiv ravishda tilni o'zlashtirish va til strukturasi qurilishining asosini tashkil etuvchi ushbu qonun-qoidalar muloqot vaqtida nutqiy ifodalarga aylanishidir. Muallifning fikriga ko'ra, lingvistik kompetensiya chet tillarni o'rganishning tarkibiy qismi. Lingvistik kompetensiya pedagogika, psixologiya, sotsiologiya kabi fanlar bilan bog'liqdir. O'qitish metodikasi lingvistik kompetensiyani til qurilishni yaratishdagi asosiy qonun qoidalar haqidagi intuitiv bilimlar muloqot jarayonidagi shakllanishini o'rganadi. Lingvistika esa insonlar bir-birlari bilan muloqotga kirishishda foydalanadigan ushbu qonun-qoidalarni shakllantiradi. M.Z.Biboletova lingvistik kompetensiyani dialog, monologda talabalarining gapirish, eshitish, o'qish va yozish, leksik va grammatik qoidalardan foydalanishda, talaffuz qilishda bir nechta komponentlarini kuzatish mumkin. Fonetikada tovushlarni aniq talaffuz qilish, unli harflarning cho'ziqlik va qisqalik qoidalaridan foydalanish, so'zning oxirida va alohida bo'g'inda turgan undosh tovushlarni talaffuz qila olish, unli tovush ta'sirida undoshning yumshatilishi, gap tarkibidagi qiyin so'zlariga urg'uni qo'ya olish, darak, so'roq, his-hayajon gaplarda, ergash va teng bog'lovchili qo'shma gaplarda intonatsiyani qo'llay olish, orfografiya va grafikada barcha harflarni bilgan holda orfografik qoidalarga amal qilish, leksikada: leksik qatlamda mavjud bo'lgan so'z birikmasi, so'zlar, antonim, sinonimlarni qo'llay olish, grammatikada sodda gaplarning asosiy turlarida darak, so'roq, buyruq gaplarda, olmoshlarning, kesimning turli turlaridan foydalanish (sodda va

Lingvistik kompetensiyaning ingliz tilini xorijiy til sifatida o'qitishdagi ahamiyati
qo'shma fe'llarda), morfologiyada, artikllarning hamma turlaridan foydalanishda kuzatish mumkin.

Nutqiy faoliyatga kirishish uchun til ko'nikmasini yaxshi o'zlashtirish kerak. Bu haqida I.L.Bim lingvistik kompetensiya deganda sotsiolingvistik xususiyatlar tushuniladi deb ta'riflagan va "til vositalaridan foydalanish matnni tushunib yetishdir" [Бим 1995, 10], deydi. E.B.Tixomirova o'zining dissertatsiya ishida chet tilida lingvistik shakllardan (fonologiya, morfologiya, leksika, sintaksis) foydalanishda lingvistik kompetensiya namoyon bo'ladi deydi va lingvistik kompetensiyani aniqlashda chet tilida fikrini ifodalay olish va o'zgaralar fikrini tushuna olishdir [Тихомирова 1995, 178]. "Chet tilini o'rganishning umumiyevropa kompetensiyasi: o'rganish, o'qitish, baholash" deb nomlangan monografiyasida lingvistik kompetensiya nazariy asos sifatida tushuniladi, uning zaminida kommunikativ kompetensiya shakllanadi [Тихомирова 1995, 178]. Shu asosda lingvistik kompetensiya termini asosida grammatik qoidalarini qo'llay olish va sintaktik qurilishda grammatik birliklarni faollashishidir. Lingvistik kompetensiya deganda tovushlar, harflar, so'z turkumlari, morfemalar va morfologik birliklardan qo'llay olish ko'nikmasidir, ya'ni fonetik, morfologik, sintaktik, stilistik morfem, so'z yasalishi tahlil qila olish qobiliyatidir. Chet tilini bilish nafaqat tilni bilish, balki til materilallaridan foydalana olishdir, ya'ni talaffuz qoidalari, grammatik shakllar va konstruksiyalardan, mazmuni bir xil bo'lgan fikrni turlicha ifodalash sinonimlar bilan ifodalash ko'nikmasidir.

Chet tilni o'rganuvchilarning til salohiyati uchta asosiy ko'nikmalar bilan belgilanadi [Сайидова 2017, 85-86]:

- fonetik mahorat - ona tilidagi tovushlardan farq qiluvchi va tinglovchilarning talaffuzini shakllantiradigan aniq tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish qobiliyati.
- grammatik ko'nikmalar va ularni amalda qo'llash qobiliyati.
- leksik mahorat - tinglovchining umumiy so'z boyligi.

Asosiy muammo shundaki, fonetik va grammatik mahorat o'qituvchi tomonidan shakllantiriladi va so'z boyligini to'ldirish ustida talaba mustaqil faoliyat olib borishi kerak. Shubhasiz, yangi so'zlarni o'zlashtirish jarayoni o'qituvchi nazorati ostida darslarda ham ro'y beradi, ammo darslarning vaqti cheklangani sababli o'qituvchi bu masalaga kerakli darajada e'tibor berish imkoni mavjud bo'lmaydi.

Ingliz tili darslarida talabalar o'rtasida lingvistik kompetensiyani shakllantirish so'z birikmalarini yaratish ko'nikmalarini

rini shakllantirish orqali mashqlar yordamida amalga oshirilishi mumkin. Soʻz biriklarini yasash mahoratini oʻzlashtirish, ularning tarkibiy qismlarining maʼnolari va ularga mos keladigan soʻz yasash modelini bilish asosida notanish soʻzlarning maʼnolarini mustaqil ravishda anglash qobiliyatini oʻzlashtirishni anglatadi [Юсупова 2017, 58]. Chet tilini oʻrganadigan har bir kishi birinchi navbatda ushbu tilning soʻz boʻyligini, yaʼni. chet tilida muloqot qilish uchun zarur boʻlgan soʻz boʻyligini yaxshi oʻzlashtirishi kerak. Asosiy eʼtibor talabalarning nutqini yangi soʻzlar va iboralar bilan boyitishga, ularni muloqot faoliyatiga tayyorlashga, nutq koʻnikmalariga oʻrgatishga, nutqda aniqlik va izchillikka erishishga qaratilishi kerak. Agar talabalar ibora va jumalarning maʼnosini tushunishni, oʻz fikrlarini yozma va ogʻzaki bayon qilish koʻnikmalariga ega boʻlsalar, oʻz nutqlarida ikkilanmasdan bir soʻzni boshqasiga almashtirishi, sinonimlardan foydalanishi mumkin.

Lingvistik kompetensiyaning eng toʻliq va aniq taʼrifi fransuz tadqiqotchisi S.Muaran tomonidan tilning uchta jihatini nazarda tutgan holda berilgan: fonetika, soʻz boʻyligi, grammatika. Bundan tashqari, u ushbu konsepsiyada bilim va koʻnikmalarni muomala amaliyotida qoʻllash va toʻgʻri grammatik bayonlarni tuzish qobiliyatini oʻz ichiga oladi deb taʼriflagan.

Hozirgi vaqtda lingvistik kompetensiya shaxs tomonidan toʻliq nutq harakatlarini amalga oshirish uchun talab qilinadigan aniq bilim va koʻnikmalar toʻplami sifatida qaralmoqda. Lingvistik kompetensiya gaplarni qurish va idrok etish, shuningdek, til va aloqa uchun foydalanish imkoniyatini beradigan maʼlum lingvistik bilimlar majmuyini nazarda tutadi [Невирко 2003, 51-58]. Taʼlimga kompetensiyaviy yondashuv metodi talabalarning professional masalalarning yechimini aniqlash kirib keldi va quyidagi xususiyatlar, yaʼni muammoni aniqlash, analiz qilish, qabul qilingan natijalarni qayta koʻrib chiqish, muhokama qilish, tanqidiy fikrlash va baholash kabi etaplar bilan baholanadi. Kompetensiyaviy yondashuv metodi birinchi marta Angliyada britaniyalik psixolog, Edinburg universiteti professori J.Raven tomonidan taklif etilgan va “competence-based” education nomi bilan tanildi. Keyinchalik kompetensiyaviy yondashuv nomi bilan juda koʻp mamlakatlarning taʼlim tizimida takomillashdi. Kommunikativ kompetensiyaning bir nechta komponentlari mavjud:

Lingvistik (til) kompetensiya soʻz birliklari va grammatik qoidalar haqidagi bilimlardir.

Sotsiolingvistik kompetensiya – muloqotning vaziyatiga,

maqsadiga va muloqotdagi ishtirokchilarning kimligiga bog'liq ravishda til shakllari va vositalaridan foydalanish qobiliyatidir.

Diskursiv kompetensiya – kommunikativ muloqotning turli xil shakllarini tushunish qobiliyati, turli xil funksional uslublarda (xat, maqola, esse va boshqalar) mantiqiy va ob'zaro bog'langan yaxlitlikni saqlash.

Strategik kompetensiya – agar muloqot bo'lmagan vaziyatda yoki tushunmovchilik bo'lganda jest, mimikalardan foydalanish

Sotsiokultur kompetensiya – muloqot jarayonida til tashuvchilarining madaniy o'ziga xosligi, odatlari, o'zini tutish, an'analarini tushinish va qo'llay olish; sotsiokultur kompetensiya jahon hamjamiyatida va milliy madaniyatda integratsiyani ta'minaydi.

Sotsial kompetensiya – muloqot jarayonida o'ziga ishonch, boshqalar bilan muloqot qila olish kompetensiyasidir.

Zamonaviy metodistlar lingvistik kompetensiyani chet tilini o'qitish jarayonida shakllanadigan, uni o'zlashtirishni ta'minlaydigan va pirovardida talaba shaxsining rivojlanishiga xizmat qiladigan bilim, ko'nikma va malakalar to'plami deb tushunadilar. Kompetentlik metodi va o'qitish shakllarida nafaqat ta'limiy, balki hayotiy metod va texnologiyalar bilan ham ahamiyatli: a) proyektlar metodi; b) tanqidiy fikrlash metodi; v) bahs munozaralar metodi; g) o'yinli texnologiyalar metodi (tilga xos, rolli, dramatik); d) keystadi; e) muammoli bahsli; j) juftlik va guruhlardagi mashg'ulotlar; z) audiovisual vositalardan foydalanish, multimedia texnologiyalari, Internet resurslaridan foydalanish kabi faoliyat turlari chet tilida og'zaki va yozma kompetentlikni rivojlantiruvchi shakllardir.

Chet tillarni o'rganishda kompetensiyani shakllantirishning asosiy vositasi turli xil texnologiyalar, metodlar va shakllardir. Quyidagi o'quv faoliyatidagi metodlarning chet tillarni o'rganishda samarasi kam: o'qituvchining monologik nutqi, o'qituvchi tomonidan talabaga darslik kitobidan uy vazifa berish, filmning demonstratsiyasi, an'anaviy nazorat ishlari. Bu usullarning o'rniga ko'rgazmalilik metodi, talabalar bilan debat, o'yinlar texnologiyasi (rolli, dramatik), aniq vaziyatlar metodi (keystadi), muammoli diskusiya, guruh yoki jamoaviy o'yinlar, til portfeli, audio vizual vositalardan, Internet-resurslaridan, multimedia vositalardan foydalanish ko'proq samara beradi. O'qituvchi tomonidan og'zaki va yozma shaklda berilgan muhokama, diskusiya, rolli o'yinlar talabalarining fikrlash qobiliyatini oshiradigan metodlardir [Лощна 2011,167].

Kommunikativ kompetensiyaning o'qitish funksiyasida quyidagi ko'nikmalar shakllantiriladi:

- talabalarni tili o'rganilayotgan mamlakat tili, madaniyati, uning vakillarining ijtimoiy- madaniy xulq-atvoridagi milliy xususiyatlarning namoyon bo'lishida o'ziga xosliklarni o'rganish;

- talabalarining xorijiy mamlakatlar madaniyati va o'z madaniyatining o'xshashlik va farqli jihatlarini o'rganish;

Ingliz tili xorijiy til sifatida o'qitiladigan mamlakatimizda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda quyidagi faktorlar ta'sir qiladi: o'qituvchining bilim saviyasi, o'qitish muhiti, vaziyati va shu bilan birgalikda o'rganuvchilarning bilim saviyasi va buni rivojlantiruvchi omillar. Til o'rganishda quyidagi metodlar communication-based (vaziyatga bog'liq) va task-based (vazifaga bog'liq) tanlab olingan. Ushbu faoliyat turlar – an'anaviy imitation (taqlid qilish), memorization (esda saqlash), va repetition (takrorlash) kabi usullardan ko'ra kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda juda ham ahamiyati kattadir [Daly, Caughlin & Stafford 1997; Park & Lee 2005].

Oral conversations and dialogues in pairs or groups (Juftliklarda yoki guruh bo'lib dialoglardan foydalanish):

Ingliz tili o'qituvchisi o'z talabalariga chet tilini amaliyotda foydalanish uchun dars yaxshi imkoniyat ekanligini, dars vaqtida talabalarining o'zaro chet tilida qilingan muloqotlari ularning til kompetensiyalarini rivojlantiruvchi omil ekanligini tushuntirishi kerak. Shuning uchun o'qituvchi talabalariga guruhda va juftlikda muloqot qilishlarini rag'batlantirishi, ularning xatolarini vaqtida to'g'rilashi kerak va bunday rag'bat ularda o'zlariga bo'lgan ishonchini rivojlantirib, qo'rquv hissini yengishda yordam beradi. Chet tilida o'z fikrini namoyon qilishda to'siq bo'ladigan ikki omil ham o'ziga ishonchsizlik va chet tilida muloqot qilishdan qo'rquv hissi [Krashen 1981].

O'qituvchi – talaba munosabati

Ingliz tili o'qituvchisi talabalarining kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish uchun chet tili darslarida yo'naltiruvchi (facilitator) rolini bajarishi kerak. An'anaviy o'qitish metodikasida o'qituvchi darsni faol boshqaruvchisi, talaba esa passiv tinglovchi bo'lib o'qituvchi tomonidan bildirilgan ma'lumotlarni qayd etib boradi. Talabalarining o'zaro fikr almashishlari mumkin emas. Lekin bu usul o'z navbatida samarasiz ekanligi ko'plab olimlar tadqiqotlarida yoritib berildi. O'qituvchi demokratik muhit yaratgan holda, talabalar tomonidan bildirilgan fikrlarni keskin inkor qilmasdan ularga o'z maqsadlariga erishish uchun rag'batlantiruvchi rolini bajarishi kerak. Bunda hech bir talaba e'tiborsiz qoldirilmasligi, rag'batlantirib

turilishi kerak [Wang & Castro 2010, 175]. Shunday qilib, o'qituvchi talabalar bir-birlari bilan va o'qituvchi bilan muloqot qila oladigan muhit yaratishi kerak.

Badiiy adabiyotlardan foydalanish

Badiiy adabiyotlar qaysi janrga, ya'ni, drama, qisqa hikoya, romanga tegishli ekanligidan qat'i nazar chet tillarni o'qitishda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda juda ham foydali. Agar ushbu badiiy adabiyotlarning sahnalashtirilgan ko'rinishda mahalliy ingliz aktyorlari tomonidan ijro etilgan variantini tomosha qilishsa, talabalar ularning talaffuzini, madaniy aspektlarini, o'zaro muloqot mimikalarini tushunishlarida yordam beradi. Bunday badiiy matnlar lug'at va grammatik qoidalar zaxirasi orqali lingvistik kompetensiyani rivojlantirishga, shu bilan birgalikda badiiy matn ingliz madaniyati kontekstida qanday namoyon bo'lishini tushunishga yordam beradi. Hikoyalar aytib berish mashg'uloti orqali talabalarining ham lingvistik, ham kommunikativ kompetensiyalari rivojlantiriladi. Bunda o'qituvchi talabalarga hikoyani o'qitadi va sinfga hikoya qilib berishini so'raydi.

Ingliz tilidagi xabarlarni o'qish va ushbu tilda teledasturlarni tomosha qilish

Talabalarining haqiqiy chet el hayotini aks ettiradigan vaziyatlarga jalb qilishning yana bir yo'li ularni dars mashg'ulotida va undan tashqari vaziyatlarda mahalliy til qo'llanilishini ko'rsatib berish uchun ingliz tilidagi xabarlar, filmlar, televizordagi onlayn darslarni tomosha qilish, ingliz tilidagi gazetalarni o'qish mashg'ulotlaridan keng foydalanishdir. Bu mashg'ulotlar talabalarining kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirib, turli-tuman matnlar, darsdan tashqari foydalaniladigan lug'atlar bilan ham tanishtiradi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, ushbu maqolada "kommunikativ kompetensiya" atamasiga jahon olimlari tomondan turli xil ta'riflar berilgan va ushbu tadqiqotlarda kommunikativ kompetensiya atamasi chet tillarni o'rganish va o'qitishda turli davrlarda turlicha qilingan. Bu yerda "kommunikativ kompetensiya" atamasi qo'llanilayotgan xorijiy til haqida qoidalarni jamlangan bilimlar aks ettirilgan va talabalardan real kommunikativ muloqotda ushbu bilimlardan samarali va oqilona foydalanish ko'nikmasi talab etiladi. Chet tillarni o'rganishdagi turli til aspektlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi, ular quyidagilardir: lingvistik, sotsiolingvistik, pragmatik, strategik va til makro ko'nikmalari... Ushbu tadqiqotda

ingliz tilini xorijiy til sifatida o'qitishda kommunikativ kompetensiya tilni o'qitish yondashuvida zamonaviy texnologiyalar, yondashuvlar va kooperativ til o'rganish usullari haqida so'z borgan. Lingvistik, kommunikativ kompetensiyalar tadqiqiga bag'ishlangan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, lingvistik kompetensiya va to'rtta muhim til ko'nikmalari (o'qish, yozish, eshitish va gapirish) bevosita bir-biri bilan bog'langan. Talabalarning grammatik (lingvistik) kompetensiyasi ularning eshitish ko'nikmasini rivojlantirishda ta'siri juda ham kam. Talabalar chet tilini mukammal o'rganishlarida ularning nafaqat grammatik bilimlari, balki ularning chet tilidagi bilimlarini rivojlantiradigan eshitish, yozish, o'qish va gapirish ko'nikmalari ham juda muhim. Tadqiqotchilar bu uchta kompetensiyaning kamchilik va afzalliklarini tadqiq qilishdi va quyidagi xulosaga kelishdi: Lingvistik kompetensiya yozish va eshitish ko'nikmasini rivojlantirishda yordam beradi, shuningdek kommunikativ kompetensiyani individual til o'rganuvchi muloqot ko'nikmasini yakka holda rivojlantira olmaydi. Bu ikkala til kompetensiyani birgalikda rivojlantirgan o'qituvchi chet tilini o'qitishda muvaffaqiyatga erisha oladi.

Adabiyotlar

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli farmoni. <https://lex.uz/docs/-3107036>
- Bagaric, V. & Djigunovic, J. M. 2007. "Defining communicative competence". *Metodika* 8 (1): 94-103.
- Heidari, F. & Alavi, S. A. 2015. "Knowledge of Grammar, Oral Communication Strategies, and oral Fluency". A Study of Iranian EFL Learners. *Iranian Journal of Applied Language Studies* 7 (1): 83-104.
- Hymes, D.H. Sociolinguistics. Penguin Education [Электронный ресурс]. 1972. 278. Режим доступа: Wang, Qiaoying, and Carolyn D. Castro. 2010. "Classroom interaction and language output". *English language teaching* 2: 175.
- Yo'ldosheva, D. 2020. "Taqlid so'zlarda Lingvistik kompetensiyaviy yondashuvni shakllantirish turlar". *Science and Education. Scientific Journal* 1: 5.
- Алиева, А.Э. 2017. «Роль аутентичных текстов в обучении чтению». *Достижения науки и образования* 4 (17): 62-63.
- Бердичевский, А. Л. 1983. *Оптимизация системы обучения иностранному языку в педагогическом вузе*. Москва: Высшая школа.
- Бим, И. Л. 1995. *Немецкий язык. Базовый курс. Концепция, программа*. Москва: Новая школа.

- Гмурман, В. Е. 1983. «Уточнение и систематизация понятий и терминов в педагогике». *Интегративные процессы в педагогической науке и практике воспитания и образования*, 29-36. Москва.
- Зеер, Э. Ф. 2004. «Саморегулируемое учение как психологодидактическая технология формирования компетенции у обучаемых». *Психологическая наука и образование* 3: 5-40.
- Лощна, Л. А. 2011. *Формирование иноязычно-ориентированной компетентности студентов-филологов на основе интерактивного подхода (на материалы английского языка)*: дис... канд. пед. наук. Санкт-Петербург.
- Невирко, Л.И. 2003. «Формирование коммуникативной компетенции в рамках новой модели подготовки преподавателей английского языка». *Педагогика развития: становление компетентности и результаты образования в различных подходах*: материалы X научнопрактической конференции, 51–58. Красноярск.
- Сайидова, С. Ё. 2017. «Чтение и познавательная деятельность». *Достижения науки и образования* 4 (17): 85-86.
- Скворцова, С. В. 2012. «Формирование учебно-познавательной компетенции школьников средствами иностранного языка». *Иностранные языки в школе* 6: 70.
- Тихомирова, Е. В. 1995. *Контроль владения диалогической формой устного официального общения (франц. Яз. неяз. вуз.)*: дис. ... канд. пед. наук. Москва.
- Хомский, Н. 1995. «Язык и проблемы знания». *Вестник МГУ. Филология* 4: 130-157.
- Хомский, Н. 1962. «Синтаксические структуры». *Новое в лингвистике*. 1. Москва.
- Хомский, Н. 1972. *Аспекты теории синтаксиса*. [Электронный ресурс]. Москва: Издательство Московского университета.
- Юсупова, Ш.Б. 2017. «Поэтапное становление навыка понимания незнакомых производных слов при чтении». *Достижения науки и образования* 4 (17): 58-59.

The Importance of Linguistic Competence in Teaching English as a Foreign Language

Fazilat Sattorova¹

Abstract

In this paper it has been chosen to examine currently accepted principles of “communicative approaches” to second language in the theory of languages. The examination of the theoretical bases has led us to question some of the existing principles, which is consistent with a more comprehensive framework for the consideration of linguistic competence. The general background to linguistic competence is studied by many scientists. The notion of “linguistic competence” has been developed for many years and we will suggest some directions for the research that bear either directly to the goal of the research. Linguistic competence is the system of linguistic knowledge possessed and is distinguished from linguistic performance. It is the way a language system that is used in communication. Noam Chomsky introduced this concept in his elaboration of generative grammar, where it has been widely adopted and competence is the only level of language that is studied. According to Chomsky, competence is the ideal language system that enables speakers to produce and understand an infinite number of sentences in their language, and to distinguish grammatical sentences from ungrammatical sentences. In 1970 years the English language was the goal of teaching foreign language. As the linguistic competence is the part of the communicative competence and the scientist as Haims (1972), Kanak and Swan (1980) and Alkon (2000) worked on it in their works.

Key words: *competence, linguistic competence, communicative competence, communication, communicative approach, reading, listening, writing, speaking, role plays, activities.*

References

- O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli farmoni. <https://lex.uz/docs/-3107036>
- Bagaric, V. & Djigunovic, J. M. 2007. “Defining communicative competence”.

¹ *Fazilat E. Sattorova* – doctoral student, Samarkand State University.

E-mail: fazilat_sattorova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-9710-1611

For citation: Sattorova, F. E. 2021. “The Importance of Linguistic Competence in Teaching English as a Foreign Language”. *Uzbekistan: Language and Culture 2*: 105-123.

Metodika 8 (1): 94-103.

- Heidari, F. & Alavi, S. A. 2015. "Knowledge of Grammar, Oral Communication Strategies, and oral Fluency". A Study of Iranian EFL Learners. *Iranian Journal of Applied Language Studies* 7 (1): 83-104.
- Hymes, D.H. Sociolinguistics. Penguin Education [Elektronnyj resurs]. 1972. 278. Rezhim dostupa: Wang, Qiaoying, and Carolyn D. Castro. 2010. "Classroom interaction and language output". *English language teaching* 2: 175.
- Yo'ldosheva, D. 2020. "Taqlid so'zlarda Lingvistik kompetensiyaviy yondashuvni shakllantirish turlar". *Science and Education. Scientific Journal* 1: 5.
- Alieva, A.J. 2017. «Rol' autentichnyh tekstov v obuchenii chteniju». *Dostizheniya nauki i obrazovaniya* 4 (17): 62-63.
- Berdichevskij, A. L. 1983. Optimizacija sistemy obuchenija inostrannomu jazyku v pedagogicheskom vuze. Moskva: Vysshaja shkola.
- Bim, I. L. 1995. *Nemeckij jazyk*. Bazovyj kurs. Konsepcija, programma. Moskva: Novaja shkola.
- Gmurman, V. E. 1983. «Utochnenie i sistematizacija ponjatij i terminov v pedagogike». *Integrativnye processy v pedagogicheskoj nauke i praktike vospitaniya i obrazovaniya*, 29-36. Moskva.
- Zeer, J. F. 2004. «Samoreguliruemoe uchenie kak psihologodidakticheskaja tehnologija formirovaniya kompetencii u obuchaemyh». *Psihologicheskaja nauka i obrazovanie* 3: 5-40.
- Loshhna, L. A. 2011. *Formirovanie inojazychnom-orientirovannoj kompetentnosti studentov-filologov na osnove interaktivnogo podhoda* (na materialy anglijskogo jazyka): dis... kand. ped. nauk. Sankt-Peterburg.
- Nevirko, L.I. 2003. «Formirovanie kommunikativnoj kompetencii v ramkah novej modeli podgotovki prepodavatelej anglijskogo jazyka». *Pedagogika razvitija: stanovlenie kompetentnosti i rezul'taty obrazovaniya v razlichnyh podhodah: materialy X nauchnoprakticheskoy konferencii*, 51–58. Krasnojarsk.
- Sajidova, S. J. 2017. «Chtenie i poznavatel'naja dejatel'nost'». *Dostizheniya nauki i obrazovaniya* 4 (17): 85-86.
- Skvorcova, S. V. 2012. «Formirovanie uchebno-poznavatel'noj kompetencii shkol'nikov sredstvami inostrannogo jazyka». *Inostrannye jazyki v shkole* 6: 70.
- Tihomirova, E. V. 1995. *Kontrol' vladenija dialogicheskoy formoj ustnogo oficial'nogo obshhenija* (franc. Jaz. nejaz. vuz.): dis. ... kand. ped. nauk. Moskva.
- Homskij, N. 1995. «Jazyk i problemy znaniya». *Vestnik MGU. Filologija* 4: 130-157.
- Homskij, N. 1962. "Sintaksicheskie struktury". *Novoe v lingvistike*. 1. Moskva.
- Homskij, N. 1972. *Aspekty teorii sintaksisa*. [Elektronnyj resurs]. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta.
- Jusupova, Sh.B. 2017. "Pojetapnoe stanovlenie navyka ponimaniya neznakomyh proizvodnyh slov pri chtenii". *Dostizheniya nauki i obrazovaniya* 4 (17): 58-59.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki"

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anjion, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Маматов 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago:

Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi “O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati” gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro‘yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo‘yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo‘lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko‘rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. “Jomiy “Xamsa” yozganmi?.” *O‘zbekiston adabiyoti va san‘ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. “Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi”. *UZA: O‘zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so‘ngida foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro‘yxati ikki qismdan iborat bo‘lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko‘rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini “The Chicago Manual of Style, 16th Edition” qo‘llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko‘rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s)'.

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.

Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.

Level 3. Modified “down” style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.

Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, “Author’s own” translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O‘zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan № 0936 raqam bilan ro‘yxatdan o‘tgan. Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko‘chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.06.2021-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. “Cambria” garniturasida.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

“O‘zbekiston: til va madaniyat” jurnali tahririyatida tayyorlandi va sahifalandi.
“YASHNOBOD NASHR” bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.